

Családi könyvtárak

Olvasási kultúránk fejlesztése érdekében összehangolt cselekvés szükséges az iskolák, könyvtárak, könyvkiadók és könyvterjesztők, az irodalmi élet művelői, az egyházak, valamint a civil szervezetek képviselői között – foglalmaztuk meg a könyvtáros szakma képviselőiként Bakonybélben, a 2000. október 24-e és 28-a között az MKE Olvasószolgálati Szekció által szervezett tanácskozáson. Ugyanúgy, mint az Olvasás Éve előkészítésére tervezett program, az ennek jegyében megszervezésre kerülő valamennyi fórum, rendezvény lehetőséget nyújt olvasási kultúránk elemzésére, hiányosságainak, sőt visszafejlődése okainak feltárására, a teendők számbavételére. Ennek részeként ez az előadás olvasási és könyvkultúránk egyik alapvető szegmensének rövid bemutatására vállalkozik: a családok könyvtárainak bemutatására, mely olvasási kultúránk meghatározó része. A család kulturális életének, művelődési szokásainak egyik fontos részét – a család olvasásra fordított idejét, könyvvásárlásra fordított jövedelmét, a házikönyvtárak mennyiségét, milyenségét, olvasási szokásaink változását – próbálom vázlatosan bemutatni.

Az 1945 utáni időszakból a legrégebbi adatok a családi könyvtárakról 1964-ből származnak: az MKKE elődjének felmérését Mándi Péter vezette. Mind ez, mind Gereben Ferenc későbbi vizsgálatai (1978 és 1990) 1000–2000 fő megkérdezésével készültek. A KSH Életmód-időmérleg felvételei (1999–2000) jóval nagyobb kört: ezer háztartást fognak át. Ezeknek az elemzéseknek, adatoknak a felhasználásával szeretném röviden bemutatni a szabadidő-felhasználásunkban, olvasási szokásainkban, könyvvásárlásainkban bekövetkezett változások függvényeként a családi könyvtárakban, a házikönyvtárakban bekövetkezett változásokat.

Természetesen az OSZK KMK által végzett felmérések is lehetőséget adnak arra, hogy az olvasói és könyvvásárlói magatartás alapadatai összehasonlíthatóak, a családi könyvtárak adatainak változásai kimutathatóak legyenek. A KSH által készített Életmód-időmérleg készítés azonban ennél jóval mélyebb: a vizsgálandó mikroközösségek kiválasztása súlyozással történik, valamennyi településtípus, foglalkozás, kor, nem képviselteti magát a 15–74 éves népesség körében.

Ezek az adatok azt mutatják, hogy az ország háztartásaiban fellelhető könyvmennyiség az 1964-es helyzethez képest megháromszorozódott, 1986-ra további 50%-kal gyarapodott, és ez a tendencia jellemző 2000-re is.

A házikönyvtárak átlagos kötetszáma és az országban élő családok statisztikailag kimutatott száma alapján a lakosság birtokában lévő könyvek száma felbecsülhető. 1986-ban a családok száma kerekítve hárommillió volt, ez 2000-ben 3 millió 740 ezer. Az átlagos becsült kötetszám a négy felmérés időpontjában a következőképpen alakult:

	1964	1978	1985/86	1999/2000
Átlagos kötetszám	58	167	261	300
Becsült lakossági könyvkészlet (ezer kötet)	170–180	500–550	800	1120

V. Kulcsár Júlia A könyv és vásárlóközönsége c. kiadványában táblázatban mutatja be, hogy a házikönyvtárak nagyságrendi megozlása és átlagos kötetszáma hogyan alakult az 1964, 1978 és 1986-os években. Ehhez az 1999/2000-es adatok közül csak a „nincs könyv” válasz százalékos arányát tudom hozzátenni.

Kötetszám	1964	1978	1986	1999/2000
nincs könyv:	31,6	13,7	8,7	10
200–300:	3,6	9,4	10,8	a többi adat még nincs feldolgozva
300-nál több:	5,1	14,9	25,4	

A korábbi adatokat figyelembe véve a teljes könyvnelküliség 1986-ig csökkent, viszont az 1999/2000-es felvétel növekedést mutat. Valószínű, hogy a növekedés jellemző a 300 kötetnél nagyobb családi könyvtárral rendelkezők számánál is.

Természetesen a családi könyvtárak mennyiségi és minőségi változásait számtalan körülmény befolyásolja (pl. a családi költségvetés, a foglalkoztatottság, a keresetek alakulása, az iskolai végzettség, a könyvkiadás, a könyvek ára, a családban a gyerekek, a tanulók száma stb.), de az a tény, hogy alapvetően meghatározó a családok anyagi helyzete. A Magyar statisztikai évkönyv 1999. évre vonatkozó adatai a háztartások évi kiadásának részletezésében arra a kérdésre is választ adnak, hogy a művelődésre fordított összegben belül mennyit költünk újság, könyv vagy tankönyv vásárlására. A kiadásokat az évkönyv tizedekben adja meg, 10 tizedre osztva a jövedelmeket.

Így az első tizedbe tartozók, tehát a legkevesebb jövedelemmel rendelkezők 1999-ben 677 Ft-ot fordítottak újság vásárlására, 266 Ft-ot könyv és 811 Ft-ot tankönyvvásárlásra. Az 5. tizedbe tartozók 2020 Ft-ot újságra, 454 Ft-ot könyvre és 944 Ft-ot tankönyvre, míg a legmagasabb, a 10. tizedbe tartozók 5130 Ft-ot újságra, 3540 Ft-ot könyvre és 980 Ft-ot tankönyvre költöttek. Összesen átlagosan 1999-ben 2419 Ft-ot költöttünk újság, 986 Ft-ot könyv és 1102 Ft-ot tankönyv vásárlására.

V. Kulcsár Júlia elemzése szerint 1978-ban 586, 1986-ban pedig 1230 Ft volt a könyvvásárlásra fordított összeg.

Csak a könyvvásárlásra fordított összegek összevetésével megállapítható, hogy míg a '80-as években nőtt, az utóbbi 10 évben csökkent ezek mértéke. A könyvek árának ugrásszerű megemelkedése ezt nagyban befolyásolta. Gereben Ferenc a családi könyvvásárlás 1978-as és 1985/86-os adatait veti össze. 1985/86-ban a megkérdezettek 56%-a állította, hogy szokott könyvet vásárolni. Az egyáltalán nem vásárló családok csökkenését és a vásárló családok arányának jelentős növekedését mutatta ki. Elemzése szerint nőtt a házikönyvtárak jelentősége, elterjedtsége és nagysága egyaránt. A családi könyvtárak számának, nagyságrendjének a cikk elején bemutatott növekedése egyértelműen még nem jelenti az olvasási kultúránk, olvasási magatartásunk pozitív irányú változását, hiszen egyre több elemzés azt mutatja, hogy csökken az olvasásra fordított idő a népesség körében. Gereben Ferenc 1985/86-os felmérésének tanúsága szerint a családok 15%-ában egyetlen könyvolvasó sincs, 35%-ában csak a családtagok egy része, és 49%-ban olvas a család minden tagja. A KSH által végzett 1999/2000-es Életmód-időmér-

leg felvétel alapján a 15–74 éves népesség körében naponta olvasásra 23 percet (1986: 33 perc), ezen belül újságotolvasásra 14 percet (1986: 21 perc), könyvolvasásra 9 percet (1986: 12 perc), tv-nézésre 156 percet (1986: 101 perc) fordítottunk.

A számok önmagukért beszélnek. Korábban az otthoni, úgynevezett szabadidős tevékenységek közül az olvasásnak meghatározó szerepe volt. Az adatok arra utalnak, hogy a kultúra közvetítésének ez a formája egyre kevesebb időt köt le. Az Életmód-időmérleg nemek szerint, lakóhelyek, régiók, korcsoport, iskolai végzettség stb. szerint is elemzi a napi időfelhasználást. Ezekből kitűnik, hogy a férfiak körében az olvasásra fordított idő a kétharmadára, a nőknél kevesebb mint háromnegyedére csökkent. Életkor szerint a 20 év alattiaknál erőteljes a csökkenés.

Az olvasásra fordított idő visszaesése városokban és falvakban egyaránt jellemző, mértéke a városokban nagyobb. Az iskolai végzettség szerinti adatok alapján az általános iskolát végzettek és a náluk is alacsonyabb iskolázottságúak körében közel felére, a diplomásoknál háromnegyedére esett vissza az olvasásra fordított idő.

Tovább növekedett a tv központi szerepe: a tv előtt töltött idő a korábbinak a másfélszeresére nőtt, ezzel 46%-ról 60%-ra emelkedett a szabadidőn belüli aránya. Ugyanakkor még nem számoltunk a számítógép előtt töltött idő rohamos emelkedésével, ami szintén az olvasástól veszi el a ráfordítható időt.

Az Életmód-időmérleg kérdéseire adott válaszok a korábbi adatokkal összehasonlítva még további elemzésekre adnak lehetőséget. Remélhetően ezek az értékelések mielőbb napvilágot látnak, de a meglévő felmérések és elemzések is aggodalomra adnak okot. Olvasási kultúránk színvonalának, általános helyzetének, ízlésszintjének romlására hívják fel ezek az értékelések figyelmünket. Az olvasásszociológiai vizsgálatok nemcsak értékelnek, a lehetséges utat, tennivalókat, feladatokat is megpróbálják megfogalmazni. Ennek érdekében a könyvtáros szakma – karöltve a családdal és az iskolával – sokat tehet és próbál is tenni, hogy a felnövekvő nemzedék is értse, mit jelent az: csak az ember olvas.

IRODALOM

Családi költségvetés, 1998. – Bp. KSH, 1999. 380 p.

Időfelhasználás 1986 és 1999 őszén. – Bp. KSH, 2000. 201 p.

A könyv és vásárlóközönsége / V. Kulcsár Júlia. – Bp. MKKE, 1991. 98 p.

Magyar statisztikai évkönyv, 1999. – Bp. KSH, 2000. 120–121. p.

Az olvasási szokások változásai / Nagy Attila olvasáskutatóval beszélget Székely András Bertalan = Honismeret. 1999. 2. sz. 86–90. p.

Olvasás és könyv a családban / Gereben Ferenc = Stádium. 1990. 3. sz. 56–64. p.

Az olvasás éve előkészítéséhez = Könyvtári Levelező/lap. 2000. 12. sz. 5–7. p.

Dr. Nemes Erzsébet